

ПРАВОВА ПРИРОДА КОРПОРАТИВНОГО ДОГОВОРУ

Васильєва В. В.,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник Лабораторії проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Статтю присвячено дослідженню правової природи корпоративного договору, визначення якої вирішить низку проблемних запитань, пов'язаних із практикою його застосування. Проаналізовано досвід країн англо-американської та континентальної системи правових систем. Встановлено, що юридична природа корпоративного договору лежить у сфері зобов'язального права, однак має вплив на корпоративні правовідносини всередині товариства. Зроблено висновок, що розвиток концепції корпоративного договору має відбуватись згідно з пануючою в державі концепцією юридичної особи.

Ключові слова: корпоративний договір, угода між акціонерами, правочини.

Поняття «корпоративний договір» для українського права нове, тому важко говорити про єдине та усталене розуміння цього терміна. Однак, безсумнівно, корпоративний договір є видом цивільно-правового правочину, домовленістю двох або більше сторін, що передбачає застосування до цього виду договору загальних положень про договори та зобов'язання з нього.

З'ясування природи корпоративного договору є необхідним, оскільки від цього залежить відповідь на низку проблемних запитань, які виникають в ході практики його застосування: 1) чи є корпоративний договір суто цивільно-правовим договором, а тому породжуване ним зобов'язання є виключно договірним і нічим не відрізняється від будь-яких інших договірних зобов'язань, чи корпоративний договір може так чи інакше втручатися в сферу корпоративних відносин, а тому зачіпати питання корпоративного управління, структури органів управління корпорації? 2) наскільки такий договір є обов'язковим для інших учасників корпорації, самої корпорації? чи впливає зобов'язання з такого договору на права третіх осіб: не впливає взагалі ніколи і ніяк чи в окремих випадках впливає? Та дотичне до цього питання щодо того, чи можуть бути учасниками корпоративного договору всі учасники корпорації і чи є тоді ця сукупність учасників тотожна самій корпорації як суб'єкту? 3) як умови корпоративного договору співвідносяться з положеннями статуту і нормами діючого законодавства, особливо імперативними нормами корпоративного законодавства? 4) які наслідки невиконання договору між акціонерами? та інші.

З'ясування правової природи передбачає визначення юридичної характеристики правового явища, що виражає специфіку, місце і функції серед інших правових явищ згідно з його соціальною природою. Щодо корпоративних договорів, то ключовим моментом такого аналізу є визначення наскільки корпоративна сутність досліджуваних договорів впливає на їх правову природу.

І. В. Спасибо-Фатеева розглядає такі варіанти юридичної природи акціонерних угод: а) зобов'язальна (тобто угода – це звичайний договір); б) як організаційний договір (оскільки в ньому не йдеться про майнові блага); в) як квазіпартнерства, яким він є за англійським правом; г) як договір підпорядкування, що пояснюється так: особа, яка не має потрібного пакета акцій, набуває право впливати на рішення загальних зборів і підпорядковує собі управління в акціонерному товаристві завдяки укладеній з акціонерами угоді [1, с. 186].

Слід погодитися з тим, що не існує однозначного підходу до визначення правової природи корпоративного договору. Укладення корпоративного договору пов'язане безпосередньо із участю у корпорації. Управління нею спонукає учасників додатково врегульовувати відносини між собою, а саме ті, які виникають в корпоративній сфері. Відповідно до ст. 29 Закону України «Про акціонерні товариства» статутом товариства може бути передбачена можливість укладення договору між акціонерами, за яким на акціонерів покладаються додаткові обов'язки, у тому числі обов'язок участі у загальних зборах, і передбачається відповідальність за його недотримання. Законодавець не передбачає, що корпоративний договір заміщує статут чи норми права, але допускає юридично значимі домовленості між учасниками, які реалізуються в ході голосування на загальних зборах акціонерів. Таким чином, правові наслідки договору напряму пов'язані зі сферою корпоративних відносин. Більше того, якщо корпоративний договір створює спеціальні умови щодо того, як саме буде реалізоване право голосу учасника акції, то такий договір набуває принципового значення, оскільки таким чином реалізується корпоративний контроль. Встановлюючи обов'язкові до виконання учасниками договору правила поведінки, корпоративний договір має вагоме значення серед джерел регулювання відносин в корпорації. Більше того, правила поведінки, визначені договором, можуть бути розраховані на неодноразове застосування, а тому суттєво впливають на відносини всередині корпорації. Отже, корпоративний договір слід розглядати у тісному взаємозв'язку із корпоративним правом.

Піддаючи аналізу явище корпоративного договору в українському правовому полі, можна зробити такі висновки:

1. Корпоративний договір є правочином, що визначає особливості реалізації та здійснення прав акціонера. При цьому особа, що уклала договір, не позбавляється належних йому прав, а лише зобов'язується вчинити ті чи інші дії, спрямовані на створення певних правових наслідків. Іншими словами, учасники зобов'язуються здійснювати свої права певним чином і (або) утримуватися від здійснення зазначених прав, тому укладення договору породжує зобов'язання вчинити певні дії та (або) утриматися від них. Також можна стверджувати, що учасник має право укласти більше одного договору, в тому числі на різних умовах і з різними особами.

2. Корпоративний договір не існує нарівні зі статутом та не може вирішувати питання, які можуть бути вирішені лише за законом або статутом товариства. Так, корпоративний договір не зачіпає сферу дії норм корпоративного права, зокрема, не може змінювати структуру корпоративного управління, не впливає на дійсність рішень органів товариства, компетенцію і порядок формування останніх, а також не може змінювати порядок голосування.

3. Корпоративний договір є обов'язковим лише для сторін і не встановлює обов'язки чи права для третіх осіб. Так, корпоративний договір породжує зобов'язання лише між учасниками, що його уклали, а його умови не можуть бути «протиставлені» третім особам, зокрема, він не встановлює обов'язки для третіх осіб.

4. Укладення корпоративного договору породжує цивільно-правове зобов'язання і не тягне за собою відмову від прав, а також не спрямоване на відмову учасників від право- або дієздатності.

5. Корпоративний договір не впливає на дійсність актів органів товариства. Це, зокрема, означає, що рішення, прийняте всупереч умовам такого договору, буде дійсним, а сам факт порушення останнього не може бути підставою для визнання недійсними рішень органів товариства, правочинів, укладених товариством або будь-якою зі сторін договору. Відповідно, як міра зобов'язально-правової відповідальності за порушення даного договору виступатимуть відшкодування збитків, стягнення неустойки та інші способи захисту порушеного права, однак не скасування актів органів товариства.

Таким чином, предметом зобов'язання з корпоративного договору є здійснення корпоративних прав у певний спосіб або утримання від їх здійснення. Відповідно, за цим договором не породжуються нові корпоративні права і також не змінюється їх обсяг, а здійснюються уже існуючі. Тому за своєю суттю корпоративний договір є не корпоративним актом, а звичайним цивільно-правовим договором.

Так, з одного боку, корпоративний договір належить до низки цивільно-правових договорів, а тому породжує цивільно-правове зобов'язання, встановлення, виконання та припинення якого врегульоване загальними положеннями Цивільного кодексу України. Однак особливістю даного правового явища є те, що зобов'язання, що виникають з корпоративного договору, частіше за все, породжують корпоративні відносини. З цього приводу І. В. Спасибо-Фатеєва, стверджуючи, що найбільш ймовірна природа акціонерної угоди – це зобов'язальна, застерігає про те, що в даному випадку сфери корпоративного і договірної права накладаються [1].

Аналізуючи досвід врегулювання корпоративних договорів у світі, зазначаємо, що в німецькій правовій доктрині переважає думка, що договори між учасниками є похідними від цивільно-правового договору учасників про створення товариства, який подібний до української конструкції договору простого товариства. Подальше дослідження німецького законодавства свідчить про те, що в німецькому праві існують широкі можливості для укладення корпоративного договору, при цьому такий договір є різновидом цивільно-правового договору, а тому, за загальним правилом, не зачіпає сферу корпоративного права. Правові наслідки, що породжуються таким договором, можуть мати те чи інше значення для корпорації чи її учасників, проте німецькі суди схильні в даному випадку застосовувати положення зобов'язально-правової доктрини та інших некорпоративних інститутів цивільного права Німеччини. Доктор права Бременського університету професор Шрам стверджує, що акціонер, який не виконав обов'язок за акціонерним договором, зобов'язаний відшкодувати збитки відповідно до загальних положень Цивільного уложення Німеччини про порушення договірних зобов'язань [2].

В Італії предметом корпоративного договору є права голосу з акцій у формі встановлення порядку реалізації даних прав, а також права власності на акції у формі їх обмеження. Мета корпоративного договору визначена як спільне здійснення управління товариством, а також збереження структури корпоративної власності (ст. 2341-bis і 2341-ter ЦК Італії).

Австрійське і швейцарське право, як і німецьке, розглядають корпоративні договори як договори простого товариства, французьке – як особливі договори, що пов'язують акціонерів, проте ніким не оспорується зобов'язально-правовий характер цих договорів [3].

Грунтуючись на представленому порівняльно-правовому аналізі законодавства континентальної правової системи, можна погодитись з думкою Є. О. Суханова, що в континентальній правовій системі панує розуміння корпоративних договорів як звичайних цивільно-правових правочинів, укладених власниками акцій по розпорядженню цим майном [4].

Відповідно до англо-американської концепції так звана конституція юридичної особи складається із «статей об'єднання» (аналог нашого статуту) і меморандуму об'єднання, які мають договірний

характер. Акціонерний договір у межах даної моделі є корпоративним актом, що надає можливість змінювати статут компанії без дотримання спеціально встановлених для цього формальних процедур. Також акціонерний договір може мати пріоритет перед статутом корпорації. Так, згідно зі ст. 17 англійського Companies Act 2006 підлягають реєстрації акціонерні угоди, які змінюють або конкретизують статутні норми [5]. Незважаючи на те, що англійське право дає майже повну свободу акціонерам визначати, які питання діяльності та управління компанії можуть бути предметом корпоративного договору, в законодавстві все-таки встановлені обмеження, наприклад, забороняється включати до акціонерної угоди положення, що суперечать закону та публічному порядку. Також у законі міститься пряма вказівка на те, що акціонерна угода може суперечити положенням установчих документів і по суті вносити зміни до даного документа (в такому випадку така угода має перевагу над установчим документом) – у цьому разі такі угоди підлягають обов'язковій реєстрації в Companies House.

Загалом можна зазначити, що характерною особливістю акціонерних угод в англійському праві є гнучкість, оскільки законодавець надає право сторонам передбачити в ній будь-які питання, які не суперечать закону. Акціонерна угода не може бути змінена без згоди всіх учасників такої угоди. Сторонами угоди можуть бути як акціонери компанії, так і сама компанія. Проте, як свідчить практика, сама компанія нечасто виступає стороною в угоді, щоб уникнути суперечностей із законодавчими нормами Англії, в силу яких будь-які умови угоди, що змінюють правове становище компанії, є недійсними [6, с. 21–32].

У США основним законом, що регулює питання корпоративних договорів, є Модельний закон «Про підприємницьку корпорацію» (Model business corporation act). Згідно з пар. 7.32 цього Закону угода між акціонерами є дійсною для акціонерів та корпорації навіть за умови, якщо вона суперечить одному чи кільком положенням цього Закону. В американському праві акціонерні угоди діють нарівні із статутом та законодавством і подекуди дозволяється відступати від їх вимог [7].

У зв'язку з тим, що в континентальній Європі домінуючою є точка зору щодо зобов'язально-правової природи корпоративного договору, то існує кілька важливих характеристик природи корпоративного договору, які невідомі англосаксонській правовій системі. По-перше, такі корпоративні договори повинні відповідати закону та статуту і, тим більше, не можуть змінювати положення статуту. По-друге, ці корпоративні договори мають більш вузьку сферу дії і обов'язкові лише для їх сторін, але не для корпорації в цілому і не для третіх осіб. По-третє, мірою відповідальності за порушення такого договору є відшкодування завданих збитків, в той час як за англо-американським правом можливе визнання недійсними рішення загальних зборів корпорації. По-четверте, той факт, що при укладенні договору сторонами є всі учасники товариства, не значить, що стороною договору є юридична особа, учасниками якої був укладений цей договір.

Також можливий предмет корпоративних договорів в державах континентальної Європи значно вузьчий, ніж у державах англосаксонської правової системи. Як правило, корпоративні договори в країнах Європи укладаються як «договори про голосування», тобто як договори, предметом яких переважно є здійснення права голосу.

Окрім вказаних обмежень, пов'язаних із визнанням зобов'язально-правової природи корпоративного договору, майже в усіх країнах континентальної Європи суди керуються правилом, згідно з яким корпоративними договорами заборонено змінювати корпоративну структуру, позбавляти когось права голосу чи купувати чужі голоси [8, с.175].

Очевидна різниця в розумінні природи корпоративного договору у двох порівнюваних правових системах полягає в різниці розуміння природи юридичної особи. В англо-американському праві панує договірна концепція юридичної особи і, відповідно, всі установчі документи мають договірну природу і змінюються також шляхом укладення договору. Згідно з цією концепцією договір між акціонерами є корпоративним актом.

В континентально-європейському праві домінуючою є концепція Отто фон Гірке, згідно з якою юридична особа – це окремий суб'єкт, окремий організм, що виступає в діловому обороті самостійно, і його воля не зводиться до сукупності воль його учасників. Корпоративний договір, відповідно, в цій правовій системі є лише одним із видів правочину між акціонерами, який не може змінювати статут (як виражене волевиявлення окремого суб'єкта – юридичної особи) чи суперечити закону.

Таким чином, визначення правової природи корпоративного договору є основоположним та визначальним завданням, оскільки українське законодавство на порозі закладення основних засад регулювання цього виду договору. Потрібно чітко розуміти, що концепція корпоративного договору має послідовно відображати раніше прийняті нашою правовою системою концепції інших правових явищ, зокрема концепцію юридичної особи.

Слід зазначити, що оскільки корпоративний договір має цивільно-правову природу, то він врегульовується загальними положеннями ЦК України, а також нормами зобов'язального права, тоді як зміст договору та правові наслідки його укладення знаходяться в сфері дії корпоративно-правових норм. Корпоративний договір також є актом здійснення корпоративної правоздатності учасниками

господарських товариств договірної форми та породжує корпоративні наслідки, оскільки спрямований на організацію, впорядкування використання корпоративних прав з метою збереження чи перерозподілу корпоративного контролю.

Отже, корпоративні договори мають безсумнівну затребуваність учасниками господарських товариств, оскільки надають їм можливість врегулювати відносини з приводу реалізації їх корпоративних прав шляхом укладення правочину, який визнається легітимним та користується правовим захистом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Спасибо-Фатєєва І. Акціонерні угоди. Право України, 2009. № 12. С. 182–190.
2. Schramm. Die rechtliche Erfassung von Aktionärsvereinbarungen (mit weiteren Nachweasen). URL: www.cac-civillaw.org (дата звернення 24.12.2016).
3. Bydlinski P. Grundzuge des Privatrechts. 3. Aufl. Manz, 2007. S. 334; Arlt M.-A. Französische Aktiengesellschaft. Linde Verlag, 2006. S. 161.
4. Суханов Е. А. Уставный капитал хозяйственного общества в современном корпоративном праве. Вестник гражданского права. 2012. № 2. С. 4–35.
5. Companies Act 2006. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents> (дата звернення: 24.12.2016).
6. Рублев В. В. Понятие и правовая характеристика акционерного соглашения как гражданско-правового договора, регулируемого гражданским законодательством Российской Федерации. Адвокат, 2010. № 10. С. 21–32.
7. Модельний закон США «Про підприємницьку корпорацію». Model business corporation act annotated: official text with official comments and statutory cross-references, Revised through 2005 adopted by the Committee on Corporate Laws of the Section of Business Law, with the support of the American Bar Association / Section of Business Law. URL: <http://www.abanet.org/buslaw/committees> (дата звернення: 24.12.2016).
8. Суханов Е. А. Очерк сравнительного корпоративного права // Проблемы развития частного права: сборн. ст. к юбилею В. С. Ема. Москва, 2011.

Vasilieva V. Legal nature of shareholders' agreement

The article studies the legal nature of the shareholders' agreement definition of which would solve a number of problematic issues related to the practice. The experience of the Anglo-American and Continental legal systems was studied. It is established that shareholders' agreement has nature of obligation, but it also has an impact on corporate relationship within the company. It is concluded that the development of the concept of shareholders' agreement should be developed in accordance with the prevailing concept of the legal entity.

Keywords: shareholders' agreement, company law.

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПОРУШЕНЬ ПЕРЕВІЗНИКОМ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА ДОГОВОРОМ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ АВТОМОБІЛЬНИМ ТРАНСПОРТОМ

Гриняк Т. В.,

аспірант НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Статтю присвячено поняттю та видам порушення зобов'язань за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом, акцентується увага на ознаках порушення перевізником договірних зобов'язань, запропоновано його поняття. Виділено найбільш поширені види порушень перевізником умов договору перевезення вантажу автомобільним транспортом.

Ключові слова: договір перевезення вантажу автомобільним транспортом, порушення, невиконання, неналежне виконання, прострочення, цивільно-правова відповідальність.

Договір перевезення вантажу автомобільним транспортом включає в себе кілька етапів, які послідовно змінюються – укладення, виконання, припинення. Кожен з наведених етапів свідчить про те, що договірне правовідношення перебуває в позитивній динаміці, тобто вони мають місце у разі нормального розвитку договірних відносин із перевезення. Однак у випадках, коли сторони не виконують належним чином своїх обов'язків, настають наслідки, протилежні тим, які характерні належному виконанню договору. Відповідно до ЦК України такі ситуації вважаються порушенням договірних зобов'язань, а в нашому випадку – зобов'язання із перевезення вантажів автомобільним видом транспорту.

Порушення обов'язків за договором перевезення вантажу автомобільним транспортом не можна віднести до позитивних його етапів, оскільки воно є відображенням нетипової поведінки сторін й